

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА МЕХАНІЗМ ЦІНОУТВОРЕННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Прокопенко М.В., старший викладач

Костенко Ю.В., канд. техн. наук, доцент

Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. В ринковій економіці ціна виступає ключовим інструментом координації виробництва, розподілу ресурсів та споживання. Її рівень формується на перетині попиту та пропозиції, відображаючи баланс інтересів виробника і споживача. Проте у реальному економічному середовищі ринок не завжди функціонує ефективно. Існує низка випадків, коли механізм вільного ціноутворення не може забезпечити соціально справедливий та економічно стабільний результат.

Зокрема, мова йде про товари та послуги першої необхідності, стратегічні ресурси, інфраструктурні галузі, де високі ціни можуть призвести до зниження доступності продукції для населення, соціальної напруги, а іноді й до загроз національній безпеці. Саме у таких випадках на перший план виходить необхідність втручання держави у процес ціноутворення.

Державне регулювання цін є складовою економічної політики, що має на меті забезпечити стабільність цінового середовища, захист споживачів від монопольного свавілля, стимулювання окремих секторів економіки та зменшення соціального навантаження на вразливі верстви населення. Разом з тим, надмірне або необґрунтоване втручання держави може мати зворотній ефект – викликати дефіцит, пригнічення підприємницької ініціативи, зростання тіньових схем та інші негативні наслідки.

В українських реаліях питання регулювання цін є особливо актуальним у зв'язку з високим рівнем інфляції, нестабільністю на валютному ринку, кризовими явищами в енергетичному секторі, воєнним станом та пов'язаними з ним викликами. В цих умовах важливо знайти баланс між ринковими імперативами та соціальною відповідальністю держави, визначити обґрунтовані межі державного втручання у процес формування цін.

Таким чином, виникає необхідність комплексного наукового дослідження, яке дозволило б не лише описати існуючі проблеми у сфері державного регулювання ціноутворення, але й визначити оптимальні шляхи поєднання ринкових і регуляторних підходів в умовах трансформаційної економіки. Особливої ваги набуває розробка механізмів гнучкого регулювання, що реагують на змінні зовнішні та внутрішні обставини, не порушуючи при цьому ринкову рівновагу.

Постановка даної проблеми вимагає врахування не лише економічних, а й соціально-політичних факторів, а також особливостей поточного стану

української економіки. Саме це визначає актуальність і важливість подальших досліджень у сфері взаємодії державного регулювання з механізмами ціноутворення в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ціноутворення та державного регулювання активно досліджується вітчизняними науковцями, які з різних боків аналізують механізми впливу держави на економіку в умовах ринкових трансформацій. Зокрема, Бланк І. В. у своїх працях акцентує увагу на важливості збалансованого підходу до регулювання ціноутворення, вказуючи, що жорсткий адміністративний контроль може спричинити викривлення ринкових сигналів та втрату стимулів до підвищення ефективності виробництва.

С. В. Мочерний у фундаментальних дослідженнях економічної теорії розкриває еволюцію цінової політики держави в історичному та теоретичному контекстах. Він зазначає, що держава повинна виконувати роль стабілізатора цінового середовища, водночас підтримуючи конкуренцію та підприємництво.

О. Л. Краснокутська аналізує сучасні механізми регулювання цін в Україні та робить акцент на необхідності диференційованого підходу до регуляторної політики залежно від галузевих особливостей. У її роботах розглядається досвід регулювання в енергетиці, фармацевтичному секторі та на ринку пального.

Л. М. Савченко у своїх працях досліджує взаємозв'язок між державним регулюванням цін і соціальною політикою. Авторка підкреслює, що ефективне регулювання повинно враховувати платоспроможний попит населення, рівень доходів і рівень споживчої інфляції.

Таким чином, аналіз вітчизняних наукових джерел свідчить про значну увагу до тематики державного регулювання цін. Утім, незважаючи на наявність численних праць, залишається потреба у практичному обґрунтуванні ефективності конкретних інструментів регулювання в умовах сучасної економіки України, що й зумовлює актуальність подальших досліджень [1, 2].

Невирішені складові загальної проблеми. Попри велику кількість досліджень з питань державного регулювання цін, залишається низка аспектів, які потребують подальшого теоретичного осмислення та практичного вирішення.

Насамперед, відсутня єдина концепція взаємодії ринкових і державних механізмів ціноутворення, яка була б адаптована до особливостей української економіки в умовах затяжної кризи, війни та інституційної нестабільності.

Недостатньо досліджено вплив державного регулювання цін на конкурентне середовище. У деяких випадках адміністративне обмеження цін може призводити до витіснення малих і середніх підприємств, що не мають доступу до дотацій або спеціальних умов. Це, у свою чергу, підриває основу здорової конкуренції і створює умови для посилення монополізації ринку.

Складною залишається проблема обґрунтованості цін у сферах природних монополій. Питання формування тарифів на електроенергію, газ, воду тощо нерідко викликає суспільний резонанс. При цьому механізми

розрахунку тарифів залишаються непрозорими та важко контрольованими громадськістю [3].

Ще одним проблемним аспектом є неузгодженість між державними інституціями, які відповідають за регулювання цін. Міністерства, антимонопольні органи, податкові та фінансові служби часто діють незалежно одне від одного, що призводить до дублювання функцій, адміністративного тиску на підприємства та зниження ефективності регуляторної політики.

Отже, загальна проблема державного регулювання цін в умовах ринкової економіки залишається багатогранною і комплексною. Її ефективне вирішення вимагає не лише нормативних змін, а й міждисциплінарного підходу до аналізу, включаючи економічні, соціальні, правові та політичні аспекти. Сучасна наукова думка має сформулювати нові парадигми державного втручання у ціноутворення, що відповідатимуть реаліям трансформаційної економіки.

Формування цілей статті. Зважаючи на складність і багатогранність проблеми державного регулювання цін у ринковій економіці, основною метою цієї статті є системний аналіз впливу державного регулювання на механізми ціноутворення в Україні, а також визначення можливостей і меж такого втручання з урахуванням сучасного економічного контексту.

Завданнями, які випливають із поставленої мети, є:

- охарактеризувати теоретичні засади взаємодії ринкових і державних механізмів ціноутворення;
- дослідити чинну нормативно-правову базу, яка регулює процес формування цін в Україні;
- виявити недоліки в діючій системі регулювання цін і запропонувати напрями її вдосконалення;
- сформулювати рекомендації щодо забезпечення балансу між ринковими імперативами та соціальною відповідальністю держави у сфері ціноутворення.

Досягнення поставленої мети дозволить підвищити ефективність державної економічної політики та сприятиме формуванню збалансованого механізму регулювання цін, який відповідатиме сучасним потребам економіки України в умовах нестабільності, воєнного стану та трансформаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій економіці ціноутворення є динамічним процесом, що залежить від співвідношення попиту та пропозиції, конкуренції, витрат виробництва, а також соціально-економічних умов у країні. Разом з тим, у низці випадків, коли ринок не здатен ефективно виконувати свою регулюючу функцію, держава змушена втручатися в механізм формування цін з метою досягнення стратегічних і соціально важливих цілей.

Функції держави в системі ціноутворення охоплюють встановлення обґрунтованих цін (тарифів) на послуги природних монополій, регулювання цін на соціально значущі товари, оподаткування, надання субсидій, моніторинг ринку та боротьбу з монополюним свавіллям. В Україні ці функції реалізуються через такі органи, як Міністерство економіки, Антимонопольний комітет, НКРЕКП, Державна податкова служба тощо.

Основними формами державного регулювання цін в Україні є:

- встановлення фіксованих цін (наприклад, на газ для населення);
- запровадження граничних цін (на пальне, харчові продукти);
- субсидування (компенсації для споживачів або виробників);
- податкове стимулювання (пільги, зниження ставок ПДВ, акцизів) [4, 5].

Однією з найважливіших сфер, де застосовується державне регулювання цін, є енергетика. У цій галузі, враховуючи стратегічну важливість ресурсів, держава визначає тарифи на електроенергію, газ, тепло для різних категорій споживачів. Особливу роль у цьому відіграє Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).

Регулювання у сфері житлово-комунального господарства має на меті забезпечити доступність базових послуг для населення, але водночас викликає численні дискусії щодо економічної обґрунтованості тарифів, прозорості формул розрахунку та ефективності витрачання бюджетних коштів на субсидії.

У секторі пального держава встановлює граничні рівні торгової націнки, реагуючи на коливання цін на світовому ринку. Така політика дозволяє стримувати зростання цін на внутрішньому ринку, але водночас зменшує мотивацію імпортерів та загрожує дефіцитом у разі значних цінових стрибків.

Крім того, в умовах воєнного стану держава активізувала адміністративне регулювання цін на низку товарів критичного споживання: продукти харчування, медикаменти, паливо. Це має тимчасовий характер і спрямоване на забезпечення стабільності на внутрішньому ринку, запобігання панічним настроям і спекуляціям.

Разом з тим, досвід показує, що тривале регулювання цін без урахування ринкових механізмів може призвести до небажаних наслідків: виникнення дефіциту, зниження якості товарів і послуг, скорочення інвестицій, тінізації економіки.

Ефективне державне регулювання має ґрунтуватися на принципах обґрунтованості, прозорості, адресності та тимчасовості. Важливо також забезпечити належну комунікацію з суспільством, роз'яснення політики регулювання, обґрунтування цінових рішень та участь громадських організацій у моніторингу виконання регуляторних актів [6, 7].

Розвинені країни Європи застосовують підхід референтного ціноутворення, орієнтуючись на середньозважені ціни у країнах з подібним рівнем доходу. В Україні цей механізм лише починає формуватися, зокрема у сфері охорони здоров'я (лікарські засоби) та соціального забезпечення (ціни на харчові продукти для незахищених верств).

Ще одним важливим інструментом є індексація соціальних виплат та мінімальних стандартів відповідно до темпів інфляції. Це дозволяє не обмежувати ціни адміністративно, а компенсувати їх зростання за рахунок бюджету. Однак такий підхід вимагає достатніх фінансових ресурсів і високої ефективності бюджетної політики [8, 9].

У перспективі доцільним є формування нової моделі державного впливу на ціни, заснованої на поєднанні прямого та опосередкованого регулювання, посиленні антимонопольного контролю, розвитку біржової торгівлі, підвищенні фінансової грамотності споживачів і діджиталізації процесів ціноутворення.

Також необхідним є вдосконалення методик визначення «економічно обґрунтованих цін», зокрема для тарифів на комунальні послуги. Це передбачає створення єдиної електронної платформи з доступом до розрахунків, можливістю громадського контролю і незалежного аудиту.

Універсального підходу до регулювання цін не існує — механізми мають змінюватися залежно від макроекономічної ситуації, рівня розвитку ринку, рівня конкуренції, соціальної політики. Саме тому важливим завданням держави є не лише встановлення правил, але й формування середовища довіри, в якому учасники ринку діють прозоро та відповідально [10].

Таким чином, державне регулювання ціноутворення — це не ізольована функція, а частина комплексної економічної політики, що включає бюджетну, податкову, соціальну, антимонопольну і конкурентну стратегії. Лише їх синергія дозволяє забезпечити ефективне ціноутворення, що відповідатиме потребам суспільства та національним інтересам.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження можна зробити низку важливих висновків щодо ролі та ефективності державного регулювання механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки. У сучасному економічному середовищі, що характеризується високим рівнем нестабільності, інфляційними коливаннями та зовнішніми загрозами, втручання держави у формування цін є об'єктивно необхідним елементом економічної політики.

1. Державне регулювання цін виконує важливу стабілізаційну і соціальну функцію. Воно дозволяє забезпечити доступність базових товарів і послуг для населення, запобігти монопольному свавіллю та втримати цінову рівновагу у стратегічно важливих галузях.

2. Найбільш поширеними інструментами регулювання є встановлення граничних цін, тарифів, субсидування, податкове стимулювання та антимонопольне втручання. Ці інструменти, за умови належного використання, сприяють ефективнішому функціонуванню ринку.

3. Водночас, надмірне чи необґрунтоване втручання держави у процес ціноутворення може викликати негативні наслідки — дефіцит, зниження інвестиційної привабливості, зростання тіньового сектору, зниження якості товарів і послуг.

4. Особливу увагу слід приділити прозорості регуляторної політики, комунікації з суспільством, а також створенню дієвих механізмів контролю і оцінювання ефективності державних рішень у сфері ціноутворення.

5. У період воєнного стану державне регулювання цін є важливим інструментом економічної безпеки та соціального захисту, проте після стабілізації ситуації необхідно поступово переходити до більш гнучких, ринково орієнтованих моделей.

6. Необхідним є удосконалення нормативно-правової бази, підвищення інституційної спроможності державних органів, гармонізація регуляторної політики з принципами ринкової економіки та європейськими стандартами.

7. Доцільним є запровадження сучасних цифрових рішень у сфері ціноутворення, зокрема платформ для громадського моніторингу, відкритих електронних баз даних щодо структури тарифів і методик розрахунку цін.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективне державне регулювання ціноутворення має будуватися на поєднанні економічної доцільності, соціальної справедливості та дотримання принципів ринкової рівноваги. Тільки системний, зважений і адаптивний підхід дозволить сформувати дієву політику цінового регулювання, яка відповідатиме сучасним викликам і потребам розвитку національної економіки.

Перелік посилань

1. Бланк І. В. *Державне регулювання економіки* : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2020. 384 с.
2. Дідківська Л. І., Головка Л. С. *Державне регулювання економіки* : підручник. Київ : Знання-Прес, 2018. 213 с.
3. Михасюк І. Р., Швайка Л. А. *Державне регулювання економіки* : підручник. Львів : Магнолія плюс, 2017. 220 с.
4. Савченко Л. М. *Ціноутворення в національній економіці*. Харків : ХНАДУ, 2022. 240 с.
5. Романенко В. І. *Соціальна економіка* : підручник. Полтава : ПУЕТ, 2020. 228 с.
6. Краснокутська О. Л. *Економіка регіонального розвитку*. Харків : ХНЕУ, 2019. 312 с.
7. Ярова Л. І. *Антимонопольне регулювання: економіко-правові аспекти*. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 278 с.
8. Кривенко Н. П. *Державне регулювання житлово-комунальної сфери*. Київ : Академвидав, 2020. 198 с.
9. Стеченко Д. М. *Державне регулювання економіки*: навч. посіб. Київ : Знання, 2020. 271 с.
10. Гриценко А. М. *Ринок і держава: проблеми взаємодії*. Київ : КНЕУ, 2019. 264 с.

References

1. Blank, I. V. (2020), *State Regulation of the Economy [Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky]*, Kyiv : Nika-Center, 384 p.
2. Didkivska, L. I., Holovko, L. S. (2018), *State Regulation of the Economy [Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky]*, Kyiv : Znannia-Press, 213 p.
3. Mykhasiuk, I. R., Shvaika, L. A. (2017), *State Regulation of the Economy [Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky]*, Lviv : Magnolia Plus, 220 p.
4. Savchenko, L. M. (2022), *Pricing in the National Economy [Tsinoutvorennia v natsionalnii ekonomitsi]*, Kharkiv : KHNAHU, 240 p.
5. Romanenko, V. I. (2020), *Social Economy [Sotsialna ekonomika]*, Poltava : PUET, 228 p.
6. Krasnokutska, O. L. (2019), *Regional Economic Development [Ekonomika rehionalnoho rozvytku]*, Kharkiv : KhNEU, 312 p.

7. Yarova, L. I. (2021), *Antimonopoly Regulation: Economic and Legal Aspects [Antymonopolne rehuliuvannia]*, Kyiv : Yurinkom Inter, 278 p.
8. Kryvenko, N. P. (2020), *State Regulation of Housing and Communal Sector [Derzhavne rehuliuvannia zhytlovo-komunalnoi sfery]*, Kyiv : Akademvydav, 198 p.
9. Stechenko, D. M. (2020), *State Regulation of the Economy [Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky]*, Kyiv : Znannia, 271 p.
10. Hrytsenko, A. M. (2019), *Market and State: Problems of Interaction [Rynok i derzhava: problemy vzaiemodii]*, Kyiv : KNEU, 264 p.

УДК 338.24:336.748; JEL Classification: E 64

Прокопенко М.В., Костенко Ю.О., Нестеренко В.Ю. ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА МЕХАНІЗМ ЦІНОУТВОРЕННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі впливу державного регулювання на механізми ціноутворення в умовах функціонування ринкової економіки. Враховуючи сучасні соціально-економічні виклики, зокрема інфляційні процеси, воєнний стан, коливання енергоресурсів та монополізацію окремих секторів, особлива увага приділяється пошуку ефективних моделей державного втручання, які не спотворюють ринкові сигнали, але забезпечують цінову стабільність і соціальний захист населення. *Методика дослідження.* базується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних економічних методів. Зокрема, застосовано системний підхід до розгляду взаємодії ринку та держави у сфері ціноутворення, методи економіко-статистичного аналізу для вивчення результатів застосування цінового регулювання в окремих секторах, а також порівняльний аналіз практик регулювання в країнах ЄС і в Україні. У ході дослідження було використано нормативну базу, аналітичні матеріали, звіти регуляторних органів та наукові публікації. *Результати дослідження.* Обґрунтовано доцільність запровадження збалансованого підходу до регулювання цін, який враховує потреби економіки, соціальні пріоритети та принципи ринкової конкуренції. Визначено ризики надмірного адміністративного тиску на ціни, серед яких — виникнення дефіциту, зниження інвестиційної активності та стимулів до інновацій. Запропоновано конкретні заходи щодо вдосконалення регуляторної політики: розвиток інструментів непрямого впливу, посилення антимонопольного нагляду, цифровізація тарифоутворення, забезпечення прозорості методик ціноутворення. *Наукова новизна.* Наукова новизна полягає в обґрунтуванні концептуального підходу до взаємодії державного регулювання та ринкових механізмів на основі принципів гнучкості, адресності та прозорості. Уперше сформульовано структурну модель впливу держави на ціни в умовах кризи, що включає інституційні, нормативні та інформаційно-аналітичні компоненти. Також уточнено функціональні межі втручання держави в процес ціноутворення у сфері енергетики, транспорту та базових споживчих товарів. *Практичне значення отриманих результатів.* Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання при формуванні державної політики у сфері регулювання цін, розробці нормативно-правових актів, стратегії антикризового управління в економіці, а також у процесі підготовки управлінських рішень у сфері публічного адміністрування.

Ключові слова: державне регулювання, ціноутворення, ринкова економіка, адміністративне втручання, соціальна політика, тариф, ціна, конкуренція, економічна безпека.

UDC 338.24:336.748; JEL Classification: E 64

Prokopenko M.V., Kostenko Yu.O., Nesterenko V.Yu. THE IMPACT OF STATE REGULATION ON THE PRICING MECHANISM IN A MARKET ECONOMY

Purpose of this study is to provide a comprehensive analysis of the impact of state regulation on pricing mechanisms within a market economy. Taking into account modern socio-economic challenges, including inflationary trends, wartime conditions, energy price fluctuations, and monopolization of certain sectors, special attention is paid to identifying effective models of government intervention that preserve market signals while ensuring price stability and social protection.

Methodology of research. The research methodology is based on a combination of general scientific and specific economic methods. In particular, a systemic approach is used to examine the interaction between the market and the state in the field of pricing, economic-statistical methods are employed to study the outcomes of price regulation in specific sectors, and comparative analysis is used to examine regulatory practices in EU countries and Ukraine. The study draws upon legal documents, analytical reports, materials from regulatory bodies, and scientific publications.

Findings. The results of the study indicate the feasibility of implementing a balanced approach to price regulation that considers economic needs, social priorities, and the principles of market competition. The risks of excessive administrative pressure on pricing are identified, including the emergence of shortages, reduced investment activity, and loss of innovation incentives. Specific recommendations are made to improve regulatory policy, including development of indirect intervention tools, strengthening of antitrust oversight, digitalization of tariff formation, and ensuring transparency in pricing methodologies. **Originality.** Scientific novelty lies in substantiating a conceptual framework for the interaction between state regulation and market mechanisms based on the principles of flexibility, targeting, and transparency. For the first time, a structural model of state influence on pricing under crisis conditions is proposed, incorporating institutional, normative, and informational-analytical components. The functional boundaries of state intervention in pricing processes in the energy, transport, and essential consumer goods sectors are also clarified. **Practical value.** The practical significance of the results lies in their applicability for shaping state policy in the area of price regulation, drafting legislative acts, developing anti-crisis economic strategies, and supporting decision-making in public administration.

Keywords: state regulation, pricing, market economy, administrative intervention, social policy, tariff, price, competition, economic security.

Відомості про авторів / About the Authors

Прокопенко Микола Вікторович - Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>; Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola - Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Костенко Юрій Олексійович – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку і оподаткування; м. Харків, Україна; e-mail: kuakost@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-8915>; Моб. (050) 919-45-07.

Kostenko Yurii – Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of account and taxation; Kharkiv, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com ; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.